

Stručni rad
UDK 739.4(497.5 Dubrovnik)(091)“15”
UDK 739.4 Ivan Krstitelj Rabljanin
Primljeno: 21.7.2003.

DUBROVAČKI TOP *GUŠTER*

ĐIVO BAŠIĆ

SAŽETAK: Dubrovački top *Gušter* remek-djelo je ljevača topova i zvona Ivana Krstitelja Rabljanina (de Tollis, de Comite, de Conte) (*oko 1475.(?), Rab, +1540., Dubrovnik). Rabljaninova čuvenost otvarala mu je tržište za prodaju topova u južnoj Italiji i Španjolskoj. Danas mu je ostalo ime jedne ulice u Dubrovniku. Status gradanina Dubrovnika stekao je 1509. godine primitkom u bratovštinu Antunina. U pojedinim dijelovima Dubrovnika nalazili su se još 1526. godine topovi koje je izradio taj majstor (npr. artiljerijski magazini u prizemlju tvrđave Sv. Ivana i dr.). Top *Gušter*, smješten na tvrđavi Lovrijenac, vjerojatno je pao u more 1814. godine, kada su Austrijanci skidali topove s tvrđave namjeravajući ih odnijeti u Beč. I danas postoji legenda o padu tog topa podno tvrđave Lovrijenac, a usprkos nepoznavanja precizne lokacije, bilo je i nekoliko neuspjelih pokušaja vadenja.

Gušter je simbol svjetlotragajuće duše, blagonaklonosti (po egipatskim hijeroglifima), on je poklonik topline i izlagatelj suncu. Beskrilnik je, a rukama hodajući dospije i u kraljevsku palaču. Po priči, dugovrati gušter s otoka Torresova tjesnaca je donio ljudima vatru, a dionik je i u legendama o nastanku smrti (narod Kameruna).¹ Po mitu Aranda, sjedinjena i bez udova, neoblikovana prvobitna božanska bića odvajao je i pojedinačno oblikovao bog Mangarkunjerkunja (gušter muholovac), a istodobno i poučavao vještinama civilizacije.² U zapadnoafričkom području, gušter monitor (“opominjač”)

¹ Jean Chevalier i Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1983: 184.

² Claude Lévi-Strauss, *Divlja misao*. Zagreb: Golden marketing, 2001: 186. Tako se za sovevrnsnog gušterolikog “Prometeja među životinjama” - salamandra (da devnjak, burnjak, burnik)

Đivo Bašić, kustos je Pomorskog muzeja u Dubrovniku. Adresa: Pomorski muzej, Tvrđava Sv. Ivana, 20000 Dubrovnik.

---

lukavstvom je postao kraljem životinja, a njegovoj obitelji, po vjerovanju, pripadaju i često štovani blizanci - riječni duhovi.³

U domeni zmaja i nemani, hebrejska riječ zmaj (*tannin*) u srodstvu je s riječju šakal (*tan*), a nevidljivost dovodi do veće zastrašivosti letećih čudovišta koja se nalaze u sferi pripadnosti nekih grabežljivih ptica - zraku.⁴ Zmajevi (letjelice-igračke) koriste pogonsku snagu vjetra i zračne struje, poznati su u 2. st. pr. n. e. (Kina), a u Europu su preneseni u 16. stoljeću.⁵ Jedna inačica priče o Kadmu i Harmoniji govori da su se oni pretvorili u zmajeve (zmije, guštere) i skončali u špilji Šipun u Cavtatu, odnosno druga, po kojoj su im grobovi visoko u konavoskim stijenama (prema Đuru Feriću).⁶

Slobodne vještine, ili umijeća (*Artes liberales*), u srednjem vijeku bile su podijeljene u 7 skupina ili stupnjeva, a gušter se povezuje uz logiku.⁷ Božanski blagoslov gušterica je dobila po jednoj legendi, kada je u ustima donosila vodu i gasila vatru na izmučenom tijelu jednog sveca (zaboravljenog imena),

---

- govorilo da živi u vatri. Njegova iznenadna pojava za vrijeme kiše "kao da padne s neba" moguća je aluzija na iznenadnu kišu topovskih granata, svojevrzni spoj vatre i vode, čija je posljedica para (barutni dim - magla). Vidi: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1989: 1187. Zanimljivo je da je "salamander" bilo užareno željezo koje se nekad upotrebljavalo za paljodbu topova zato jer je jamčio ispravnost, osobito u salutiranju (počasnoj salvi). Vidi: William Henry Smyth, *Sailor's Word-book, An alphabetical digest of Nautical Terms*. London: Conway Maritime Press, 1996 (izvornik: 1867): 590.

³ Popio je pola uzavrele vode iz željeznog čupa (po ideji privremenog kralja - lava) tako što je rekao ostalim životinjama da mu pjevaju pjesmu, a u međuvremenu se voda ohladila. Vidi: Richard Cavendish i Trevor O. Ling (pr.), *Mitologija, Ilustrirana enciklopedija*. Zagreb-Ljubljana: Mladost-Mladinska knjiga, 1982: 227-228. Inače, monitor je vrsta guštera.

⁴ Maurice Cocagnac, *Biblijski simboli, Teološki pojmovnik*. Zagreb: Antibarbarus, 2002: 155. Tako "zračnost" i iznenadnost udara topovskog zrna može na neki način biti "nevidljiva".

⁵ Tomislav Ladan, *Riječi: značenje, uporaba, podrijetlo*. Zagreb: ABC naklada, 2000: 893.

⁶ Rafo Bogišić, »Konavle u pisanoj književnosti.« *Konavoski zbornik 1* (1982): 125. To je ipak legenda. Vidi: Pero Zec, »Zašto u špilji Šipun u Cavtatu ne puše vjetar.«, u: *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Dubrovnik 1931: 135-136; Grga Novak, *Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma)*. Dubrovnik: Historijski institut JAZU, 1966: 17; Aleksandar Stipčević, *Iliri*. Zagreb: Školska knjiga, 1989: 15, 34, 157; Mirko Dražan Grmek i Josip Balabanić, *O ribama i školjkašima dubrovačkog kraja, Korespondencija Jakov Sorkočević - Uliše Aldrovandi (1580.-1584.)*. Zagreb: Dom i svijet, 2000: 124-131 (Izvadak iz Sorkočevićeva pisma Aldrovandiju, br. 20, bez datuma: De spelunca epidaurica /O cavtatskoj špilji/; De spelunca Sancti Hylarionis seu Draconis ab eo ibi eximati. Idem /O špilji svetog Hilariona ili Zmaja kojemu ju je oteo. Isti/).

⁷ Niži stupanj (*trivium*): gramatika, dijalektika i retorika; viši (*quadrivium*): aritmetika, geometrija, astronomija i glazba. Vidi: Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990: 133, 605.

uz optužbu i pokušaj iznuđivanja priznanja da je vještac.⁸

Po predaji, postojala je o *Gušteru* i priča u Konavlima, koja govori da su se okupili ljudi da iskušaju domet novoizlivenog topa, pa su ga okrenuli prema Konavlima, a zrno je palo u Konavosko polje, ubilo jednu Konavoku, te nešto dalje raznijelo jednog guštera, čija se krv našla na listu loze - otud ime *Gušter* za top.⁹

Poznata je priča o Mihi Pracatu koji je, poučen trima pokušajima uspinjanja gušterice na zid (koji su urodili plodom u trećem), odlučio otisnuti se na more još jedanput, što ga je učinilo bogatim.¹⁰ Za top *Gušter* u literaturi se može naći i naziv *Gušterica* (*lucertola*), te su neki smatrali da se još krajem 19.

⁸ To je jedna legenda iz Hercegovine. Vidi: Dražen Kovačević, *Legende i predaje Hrvata*, 2. Zagreb: CID, 2000: 7. Tamo je preuzeto iz: Ivan Zovko, »Vjerovanja iz Herceg-Bosne.« *Zbornik za život i običaje južnih Slavena* 6/1-2 (1901).

⁹ Jovica Perović, »Lijevači topova u Dubrovniku i najznamenitiji među njima Gianbattista d'Arbe.« *Dubrovnik*, 26/29 (22. srpnja 1939.): 3. Zanimljivo je da autor na str. 2 govori o 1534. g. kao godini izlivanja *Guštera* dok na sljedećoj stranici navodi latinski natpis i god. MDXXXVII. Inače, autor je u četiri nastavka lista *Dubrovnik* (na str. 2-3) pisao o Ivanu Rabljaninu za kojeg kaže: "Battista (ili Gianbattista) d'Arbe, od porodice della, ili de la Tolle, s našeg Raba, (po nekima, ali s manje vjerodostojnosti, iz Arbe u Italiji)". Vidi: *Dubrovnik* 36/26 (1. srpnja 1939.): 2. Lukša Beritić upozorava na ovaj moment (da je Ivan Rabljanin iz Italije) koji "nikako ne odgovara stvarnosti", a da se autor služio isključivo djelom Josipa Gelcicha. Vidi: Lukša Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 8 (1954): 50. Nadalje, J. Perović navodi da ljevaonica Ivana Rabljanina tada (više) nije bila u Revelinu, već ispod Lovrijenca (bivša "Tabakrija"). Dodaje: "Spominje se da je postojao i "Gušter" i "Gušterica", a možda ih je bilo i više, koji su se tako nazivali". Top (*bombarda*) iz 1536. godine (a ne 1537!, op. a.) prenesen je u Beč, te je postojao još 1846. godine u dvorištu carske oružarnice u Rengasse. Prijenosom iz oružarnice, polovicom 50-tih godina 19. st., pretopljen je i donji dio topa. Vidi: *Dubrovnik* 26/29 (22. srpnja 1939.): 2-3. Adolf Hitler poklonio je ondašnjoj Jugoslaviji, prilikom državne posjete Berlinu princa-regenta Pavla, brodski top (za galijun?) koji je bio u *Germanisches Museum* u Nürnbergu, a prije toga u dvorcu Fastric kneza Sulkovskog u Donjoj Austriji. Vidi: *Dubrovnik* 26/28 (15. srpnja 1939.): 3. O narodnim pjesmama i pripovijetkama vidi: Maja Bošković-Stulli, »Konavosko usmeno pjesništvo.«, u: *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984: 254-269. O nekim spomenima-pojavnostima zmaja vidi: Vid Vuletić Vukasović, »Zmaj i zlatokrila ribica.«, u radu: »Narodne legende (Konavli u Dalmaciji).« *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 29/2 (1934): 209-211; *Zmaj, junak, vila, Antologija usmene epike iz Dalmacije*. Split: Književni krug, 1992: 63-73, 80-104; *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu* (zapisao Andro Murat). Zagreb: Matica hrvatska, 1996: 270-280, 393-396.

¹⁰ Postoji slična priča o mravu. Vidi: Antonije Vučetić, »Miho Pracat najveći dubrovački bogataš i dobrotvor.« *Srd* 6/15 (15. kolovoza 1907.): 703; Vicko Lisičar, »Miho Pracat (1528-1607).« *Narodna svijest* 12/42 (22. listopada 1930.): 5; Jorjo Tadić, *Miho Pracatović-Pracat*. Dubrovnik, 1933: 35. Vidi također: »Miho Pracat.«, u: Maja Bošković-Stulli (pr.), *Narodne pripovijetke*. Zagreb: Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26, Zora, Matica hrvatska, 1963: 306-307; Maja Bošković-Stulli, *Šingala-mingala, Usmene pripovjetke*. Zagreb: Biblioteka itd, knj. 97, Znanje, 1983: 176-177, 216.

stoljeća nalazio u arsenalu u Beču, a da je “jedan drugi s Lovrijenca” pao u more, gdje je i ostao.¹¹ Obično se navodi polovični uspjeh prijenosa dvaju topova (ljetu) 1816. (?) godine (zapravo, vjerojatno listopad 1814. god.), kada se to dogodilo.¹²

¹¹ Stefano Skurla, *Ragusa cenni storici*. Zagreb, 1876: 51. U radu: Vice Adamović, *Mala paga ossia il Castello di San Lorenzo*. Dubrovnik, 1897: 12, autor navodi da se top *Gušter* (*lacerta*) nalazi u dvorištu arsenala u Beču. Za “drugi primjerak jednakog kalibra” kaže da se “strmoglavio dolje s litice (hridi)”. Vidi također: Ivan Kristijan Engel, *Povijest Dubrovačke Republike* (preveo Ivan Stojanović). Dubrovnik, 1903: 233, 354. U latinskom jeziku postoji nekoliko izraza: gušter ili gušterica (lat. *lacerta*, -ae, f. - čak i skuša; lat. *lacertus*, -i, m.); mišićavo, čvrsto, jako, žilavo (lat. *lacertose*); žilavost, snaga (lat. *lacertositas*, -atis, f.); čvrst, jak, snažan (lat. *lacertosus*, -a, -um); zelenbač (lat. *lacerti virides*). Vidi: Jozo Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, I. Zagreb: Matica hrvatska, 2000: 1698. Nadalje, postoji i značenje u smislu govorničke sile (lat. *lacertus*, -i, m.). Vidi: Mirko Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: VIII. izdanje, (reprint: Zagreb 1900.), 1997: 579. To bi zasigurno odgovaralo *Gušteru* koji je rječito “govorio” silom topovskih kugli. Međutim, postoji i nekoliko drugih izvedenica u latinskom i talijanskom jeziku: gušteričica (tal. *lucertina*, *lucerta piccola*; lat. *lucertula*, -la, f.); gušterica (tal. *lucertola*; lat. *lucerta*, -ae, f.); gušterčina ili velika gušterica, gušter, zelembač (tal. *lucertone*, *lucerta grande*; lat. *lucerta grandis*). Vidi: Ardellio della Bella, *Dizionario italiano-latino-illirico*, Tomo Secondo. Dubrovnik, 1785: 80. Za top *Gušter* najčešće se upotrebljava upravo izraz *lucerta*. U Dubrovniku su postojale i novine *Gušterica*, dvomjesečnik “dubrovačkih pristaša Srpske stranke” (ukupno 24 broja izašla 1882/3. godine). Vidi: Ivo Perić, »Dubrovačka periodika od 1848. do 1918. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku*, 18 (1980): 360.

¹² General Milutinović krenuo je iz Dubrovnika za Dalmaciju 25. kolovoza 1816. godine, a 3. studenog 1816. bataljun mađarske pukovnije zamijenio je dva bataljuna pukovnije *Franz Karl*, koji su tada pošli za Veneciju. Vidi: »Notizie storiche di Ragusa dal Diario di Biagio Stulli.« *L'Epidauritano* (Lunario Raguseo per l'anno 1906), Dubrovnik, (1905): 43-45. Tako je u Dubrovniku od 2. kolovoza 1814. do 3. studenog 1816. godine bio bataljun 52. pješadijske regimente (kasnije nadvojvoda *Francesco Carlo*), od 3. studenog 1816. do 30. siječnja 1818. godine bataljun 48. pješadijske (kasnije *barun Radivojević*), a od 30. siječnja 1818. do 2. prosinca 1819. godine stalni garnizonski bataljun. Vidi: »Truppe di fanteria austriache state in presidio di Ragusa dal 1. febbraio 1814 a tutto 31 dicembre 1895.« *L'Epidauritano* (Lunario Raguseo per l'anno 1900), Dubrovnik, (1899): 48. Za ta dva topa u Beču spominje se podatak iz djelovodnika bečkog *Vojnog arhiva* da su odnesena “ljeti 1816. god. preko Trsta”. Poradi veličine, top se nije mogao iznijeti kroz vrata. Vidi: F. Jendrašić, »Starinski dubrovački top.« *Jadranska straža* 17/10 (1939): 437. Lukša Beritić kaže da je to bilo 1816. godine te da su top iz 1571. godine uspjeli odnijeti u Beč. I drugi autori navode tu godinu. Vidi: Lukša Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*. Zagreb, 1955: 159. Međutim, za 5. listopada 1814. godine Vlaho Stulli u svom već spomenutom “Dnevniku” navodi da su “tijekom mjeseca listopada” austrijski artiljerijski časnici “pilali i smanjivali u komade” lijepe brončane topove Ivana Rabljanina, koji su preostali i nakon odnošenja većine topova od strane Francuza u Ferraru. Vidi: »Notizie storiche di Ragusa dal Diario di Biagio Stulli.« *L'Epidauritano* (Lunario Raguseo per l'anno 1905), Dubrovnik, (1904): 47. Tu (u bilješci 2) piše da je prilikom skidanja topova s tvrđave Lovrijenac top (“haubica”) pao u more. Vidio se dobro (prije) 40-tak godina na dnu. Vidi također: Lukša Beritić, *Dubrovačka artiljerija*. Beograd: Vojni muzej JNA, Posebna izdanja, Knj. II, 1960: 96-97; Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999: 121, bilj. 245, navodi da je top *Gušterica* upao u more s Lovrijenca.

U 78. poglavlju VI. knjige Dubrovačkog statuta (1272. god.), brodovi preko 20 miljara nosivosti morali su, između ostalog, imati 4 samostrijela-baliste (1345. god. - 6 samostrijela-balista), po 79. poglavlju, brodovi nosivosti ispod 20 miljara 2 samostrijela-baliste.¹³ Dubrovačka Republika daje barku i 2 *bombarde* jednom đenoveškom kapetanu 1378. godine, a sljedeće godine 2 topa - *bombarde* jednom brodu za dovoz žita iz Apulije.¹⁴ Tako su već 1363. u Dubrovniku rađeni “topovi”, a 1379. i 1380. godine odbijeni su zahtjevi Balše Balšića u pogledu oružja (ustupak *bombarde* i vjerojatno “topova”), koje je bilo “potrebno” Dubrovačkoj Republici.¹⁵

U Dubrovniku su još u 14. stoljeću zabilježene ratne sprave kao što su: *spingarde*, *baliste a torno*, *trabuci (triboci)*, *mangani*, *butefredi (batifredus)*, *berdeska (berdesca, bordesca)*.¹⁶ Međutim, *spingarda* je u 14. st. bila i vrsta hladnog oružja (bacačka sprava), pa zapisi indiciraju na iste ili slične u spominjanju 1351., 1361. i 1362. godine. Prvi spomen zasigurno vatrenog oružja u Dubrovniku je 1378. godine.¹⁷ Tako su se krajem 14. st. izrađivale i “velike” *bombarde*, npr. 1393. dvije *bombarde*: jedna za izbačaj kugli od 200 libri (71,6 kg) i druga za kugle od 300 libri (107,4 kg).¹⁸ Tijekom 15. st. znatnija je kovačka proizvodnja od lijevanja topova: drvena jezgra okovana željeznim

¹³ Odnosi se na 1336. godinu. Vidi: *Statut grada Dubrovnika 1272.*, preveli Mate Križman i Josip Kolanović. Dubrovnik: Historijski arhiv Dubrovnik, 1990: 245-246, 479-480. Tamo se *balistra* prijevodi kao “pračka”; Gavro A. Škrivanić, »Oružje u srednjovekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku.« Beograd: SANU, Posebna izdanja, knj. CCXCIII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 24, 1957: 185. O *balistama* i *arbaletama* vidi: M. Berthelot, »Histoire des machines de guerre et des arts mécaniques au moyen âge.« *Annales de Chimie et de Physique* 19 (7. serija, Ožujak), Paris, (1900): 371-372; 374-377.

¹⁴ G. A. Škrivanić, »Oružje u srednjovekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku.«: 185.

¹⁵ G. A. Škrivanić, »Prilozi za proučavanje razvoja vatrenog oružja.« *Vesnik*, Vojni muzej JNA, Beograd, 2 (1955): 75.

¹⁶ Đurđica Petrović, »Ratne sprave u XIV veku prema dubrovačkoj arhivskoj građi.« *Vesnik*, Vojni muzej JNA, Beograd, 16 (1970): 37-66.

¹⁷ Đurđica Petrović, »O vatrenom oružju Dubrovnika u XIV veku.« *Vesnik*, Vojni muzej, Beograd, 15 (1969): 62, 64-65. To je odluka (7. rujna 1378. godine) Vijeća umoljenih, kojom dopuštaju majstorima kovačima da izrade *bombardu* za Trogir. Tu se navode i drugi autori koji donose taj podatak (M. Dinić, G. Škrivanić, L. Beritić).

¹⁸ Po autorici, to je treća vrsta *bombardi*. Vidi: Đurđica Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*. Beograd: Vojni muzej, 1976: 130. U prijevodu na engleski jezik (sažetak), na str. 275 potkrala se omaška u tom podatku o godini, tako da tamo stoji “1313” umjesto “1393”, a 200 libri tamo iznosi 71,5 kg. Na ovaj podatak o godini upozorio me Richard A. Barker.

šipkama nasuprot lijevanja metalne mase oko drvene jezgre. Bratovština *lombardijera* (*bombardijera*) osnovana je 1508. godine u Stonu, a 1509. u Dubrovniku.¹⁹

Lijevanje željeznih topova uvedeno je iz Njemačke u Francusku u ranom 15. st., a željezni topovi su kasnije lijevani u Burgundiji. Tijekom 15. st. preferira se lijevanje brončanih topova ali, iako su tada smatrani slabom artiljerijom, nastavljeno je s izradom kovanih željeznih topova. Skupoća bronce kasnije je uvjetovala lijevanje topova iz željeza.²⁰ U Senju je, zbog veće količine razbijenih i neupotrebljivih topova, 1541. godine postojala ljevaonica topova koju je vodio Filip Layminger (zvani Löffler - Ibis), poznati lijevač iz Wornaua i Innsbrucka (gdje je bila ljevaonica najvećih topova), te je u Senju izlio 2 *falkona* i 3 *falkoneta* koji su bili ukrašeni i kraljevskim grbom.²¹ Grad Zagreb utrošio je znatnu količinu sredstava prilikom nabavke bronce, kotača, okivanja istih i lijevanja 5 topova iz Ljubljane 1547. godine.²² Ratovi i "mirnodopska" međuraća uvijek su imala situacijsku uvjetovanost svojih napadačkih ili obrambenih oružja ili oruđa, bilo na kopnu ili na moru. U literaturi se može naći i podatak da su vjerojatno Mlečani prvi stavili topove na ratne galije, pa je takva flota, naoružana *bombardama*, napala "austrijsku luku" Zadar 1378. godine, te kasnije zauzela Kotor.²³ *Bombarda* je 1461. uključena kao normalno naoružanje na sredozemnim galijama. Prva španjolska narudžba lijevanih topova brodskog naoružanja 1522. godine predviđala je da brodovi od 100 ili više tona nose 4 teška željezna topa, 8 *passavolanta* na

¹⁹ Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*. Zagreb: Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2, JAZU, 1951: 102-103, 260-261. Kod nomenklature kovanih željeznih topova različiti autori spominju nazive *lombardeta*, *bombardeta* ili *pasavolante*. Poznate su dvije velike *bombardetas* nađene na nalazištu olupine kod grebena Molasses na jugoistočnom kraju otočja Caicos (srednja Amerika). Vidi: Joe J. Simmons III, »Wrought-iron ordnance: revealing discoveries from the New World.« *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, London, 17/1 (1988): 25, 30.

²⁰ Carlo M. Cipolla, *Guns, Sails and Empires: Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion 1400-1700*. New York: Pantheon Books, 1965: 29-30 i bilj. 4.

²¹ Zlatko Herkov, »Ljevaonica topova u Senju godine 1541.« *Senjski zbornik* 19 (1992): 40-42, 44.

²² Marija Šercer, »Naoružanje i vojna oprema u Hrvatskoj u XVI. stoljeću.« *Vesnik*, Vojni muzej, Beograd, 19-20 (1974): 36-37.

²³ Ian Hogg i John Batchelor, *Naval Gun*. Poole-Dorset: Blandford Press, 1978: 7.

svakoj strani, i 8 *spingardi*.²⁴ Portugalci su brižljivo bilje ili ispucaje svakog topa i nakon otprilike 100 ispucaja sustavno ih prelijevali, što je bilo uobičajeno nakon osnivanja ljevaonica u Goi, Macau i Malacci i ujedno predstavljalo bitnu prednost nad nizozemskim i engleskim topovima.²⁵ Prvi engleski željezni top izliven je 1543. godine.

Za neke nazive topova smatra se da imaju podlogu u mitologiji, neki su izvedenice, odnosno "iskvarenice", te postoje i oni koji uopće nemaju vidljivu osnovu. Tako su ponekad pravljene tablice s naznakom vrste topa, kao što je

²⁴ *Kolubrina* je 1560-ih g. težila 4.000-4.500 funti, dužine 12-15 stopa, a izbacivala je kuglu u prosjeku tešku 17 funti. *Demi-cannon* je bio težak 4.500 funti, oko 11 stopa dug i izbacivao je kuglu od 32 funte (skoro duple težine). Domet im je bio 300 jardi (274,32 m). Postojali su popularni *kolubrinški* tipovi topova: *demi-culverin* (*polu-kolubrina* - cca 9-funtaška kugla), *saker* (oko 5 funta), *minion* (oko 4 funte), *falkon* (oko 3 funte), *falkonet* (oko 2 funte). Izravni domet *kolubrina* i *polu-kolubrina* bio je 333 jardi (304,5 m), a *cannona* i *demi-cannona* 283 jardi (258,8 m) - razlika od 50 jardi (45,72 m). Vidi: Peter Padfield, *Guns at Sea*. London: Hugh Evelyn, 1973: 19, 30, 35, 37. Tako su npr. topovi s armadinog broda *El Gran Grifon* u potpunosti bili obrambeni. *Media-kolubrine* i *sakri* bili su dalekometni topovi, ali na bilo kojoj udaljenosti nisu prave "ubojice brodova", što je imalo većeg smisla u obeshrabrenju nego li razaranju. Taj brod izgleda nije nosio 8-inčne (20 cm) bacače kamenja - pedrijere. Vidi: Colin J. M. Martin, »El Gran Grifon, An Armada wreck on Fair Isle.« *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, London, 1/1 (1972): 69. Izvor iz portugalske Indije navodi ove vrste "(p)okretnih" topova (tzv. *swivel guns*): *falkon* (*falcao*), pas (*dog*, *cao*), kolijevka (*berço*), mala kolijevčica (*berçinho*) i vrste pedrijera: divljak (*selvagem*), deva (*camelo*), devica (*camelete*), velika deva (*camelo de marca maior*); topova: lav (*leao*), sfera (*espera*), polu-sfera (*meia-espera*), zmija (*serpent*, *serpe*); *kolubrina*: bazilisk (*basilisco*); *bombarde*: velika *bombarda* na postolju (*bombarda grossa de cepo*), *bombarda roqueira*, brončana *bombarda* s komorom; razni tipovi: *quarta*, *espalhafato*, *ortiga*, *passamuro*, pedrijera-falkon (*falcao pedreiro*), mužar, mortar (*morteiro*). Vidi: Richard Barker, »A Gun-List from Portuguese India 1525.« *Journal of the Ordnance Society*, London, 8 (1996): 58-60, 62. Jedan kasniji portugalski izvor navodi ove vrste topova: zmaj (*dragon*, *dragao*) ili dupla *kolubrina* (*collobrina doble*), prava *kolubrina* (*collobrina legitima*), *polu-kolubrina* (*mea collobrina*), *sakro* ili četvrtinska *kulverina* (*sacre ordinario*, *quarto de collobrina*), *falkon* (*falconete*), *ribadekvim* (*falconet?*), *smirilj* (*esmeril*), "zidni" top? (*mosquete de posta*), *arkebuza* (*arcabus*), a od brončanih topova drugog reda: dupli top (*canhao doble*), uobičajeni top (*canhao comun*), polu-top (*demi-cannon*, *meo canhao*), trećinski top (*terço de canhao*), četvrtinski top (*quarto de canhao*), osminski top (*oitavo de canhao*). O tim topovima opširnije vidi: Richard A. Barker i Adler H. Fonseca de Castro, »Livro Primeiro do Governo do Brasil 1607-1633.« *Journal of the Ordnance Society*, London, 7 (1995): 19, 22-24.

²⁵ Portugalci su prije i poslije 1500. godine nabavljali topove iz Flandrije, Njemačke i Češke, pa je zanimljivo da su tijekom 16. st. topnici na portugalskim brodovima većinom bili "Nijemci". Vidi: Richard A. Barker, »Barrels at Sea: Water, Stowage and Guns on the Portuguese Ocean.«, u: *As Navegações Portuguesas no Atlântico e o Descobrimento da América* (I. Simpósio da História Marítima). Lisabon: Academia de Marinha, 1994: 375, 377 (11, 13).

ona iz 1573.²⁶ "Nepobjediva armada", koja je pobijedena 1588. g. i koja ni po topovima nije bila baš "španjolska", imala je 1497 brončanih i 934 željezna topa iz različitih krajeva: Engleske, Švedske, sjeverne Njemačke, područja današnjih zemalja Beneluxa, Francuske, Portugala i same Španjolske, ali je možda većina dolazila iz talijanskih gradova i Dubrovačke Republike.²⁷

²⁶ I. Hogg i J. Batchelor, *Naval Gun* 11-12. Tu je navedeno 11 vrsta topova (1574. g.): *basilisk* (težina 9.000 lb; kalibar 8.75 inča; težina zrna 60 lb; težina punjenja 60 lb); *extra cannon* (8.000 lb; 7.0 inča; 42 lb; 20 lb); *cannon* (7.000 lb; 8.0 inča; 60 lb; 44 lb); *demi-cannon* (6.000 lb; 6.5 inča; 30 lb; 28 lb); *culverin* (4.000 lb; 5.5 inča; 18 lb; 18 lb); *demi-culverin* (3.000 lb; 4.5 inča; 9 lb; 9 lb); *saker* (1.500 lb; 3.5 inča; 5 lb; 5 lb); *minion* (1.100 lb; 3.25 inča; 4.5 lb; 4.5 lb); *falcon* (800 lb; 2.5 inča; 2.5 lb; 2.5 lb); *falconet* (500 lb; 2.0 inča; 2 lb; 2 lb); *robinet* (200 lb; 1.25 inča; 1 lb; 0.5 lb). Sam autor priznaje da je teško naći dvije tablice koje se u svemu podudaraju. Inače, *basilisk* je vrsta zmije, odnosno bajoslovne životinje - mješavine zmije, pijetla i žabe, tj. izmišljene ptice sa zmijskim repom, koja ubija svojim pogledom (lat. *basiliscus*, -i, m.; engl. *basilisk* - također i veliki gušter), *saker* je podoljski sokol ili vrsta topa (engl. *saker*), *kolubrina* je vrsta dugog topa (engl. *culverin*), *falkonet* je vrsta sokola, odnosno starinskog malog topa (lat. *falconetus*, -i, m.; engl. *falconet*). Vidi: J. Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, I: 313, 1032; Rudolf Filipović, *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Zora, 1955: 226, 347, 861. Vidi za *basilisk*: R. A. Barker, »Basilisks in Portuguese sources.« *Newsletter of the Ordnance Society* 32 (October 1995): 12-14. Za naziv *saker* smatra se da je nastao od francuske kletve *sacre*, a *robinet* je i naprava za izbacivanje strijela i kamenja. Vidi: W. H. Smyth, *Sailor's Word-book*: 576, 590. Inače, *robin* je ptica pjevica, crvendač odnosno drozd putnik. Vidi: *Webster's New World Dictionary of the American Language, Second College Edition*. New York: Prentice Hall Press, 1986: 1230. O topu tipa *mignon*, te omjeru kositra kod lijevanja brončanih topova vidi opaske: Richard Barker, »Bronze cannon founders: comments upon Guilmartin 1974, 1982.« *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, London, 12/1 (1983): 67-68, 70. Tu se autor osvrće na dva rada istog autora: John F. Guilmartin, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*. London: Cambridge University Press, 1974; John F. Guilmartin, »The Cannon of the Batavia and the Sacramento: early modern cannon founding reconsidered.« *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, London, 11/2 (1982): 133-144. Vidi također: John F. Guilmartin Jr., »Ballistics in the Black Powder Era, A cursory examination of technical factors influencing the design of ordnance and of the emergence of ballistics as an applied science.«, u: Robert D. Smith (ur.), *British Naval Armaments. Conference Proceedings I*. London: Royal Armouries, 1989: 74; 95, bilj. 4. O raznim vrstama topova vidi također: L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija*: 26-27, bilj. 8; 35, bilj. 70; 42, bilj. 116, 118; 49-50, bilj. 177; 53, bilj. 211; 64-67, bilj. 307-312; 73-74, bilj. 358; 80, bilj. 404; 92, bilj. 483-485.

²⁷ Colin Martin, Ordnance, »Armada Guns and Gunnery, Armada 1588-1988.«, u: M. J. Rodríguez-Salgado (ur.), *An International Exhibition to commemorate the Spanish Armada, The Official Catalogue*. Greenwich, London: Penguin Books-National Maritime Museum, 1988: 173-174. Tako je mletački ambasador u Madridu u veljači 1588. godine javljao u Mletke da je, pored vlastitog naoružanja na, armadinim brodovima: "...ukrcano 12 teških opsadnih topova i 48 manjih, s duplom zalihom nosača topova i kотаča za poljske baterije..." Brod *La Trinidad Valencera* (1.100 t), izgubljen 16. rujna 1588. godine u zaljevu Kinnagoe, okrug Donegal (sjever Republike Irske), imao je tri takva "opsadna" topa (*canones de batir*) od 5.186, 5.316 i 5.260 libri (kastiljska libra = 460 g). Slike tih topova čak su očuvane u *Archivo General* u Simancasu. Vidi: Colin J. M. Martin, »A 16th century siege train: the battery ordnance of the 1588 Spanish Armada.« *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*, London, 17/1 (1988): 57-61.

Bombarde sastavljene (kovane) od željeznih šipki bili su prvi topovi na brodovima. Tako je 1485. godine Malo vijeće Dubrovačke Republike zaključilo da se od neupotrebljivih starih željeznih *bombardi* i željeznih ostataka skuju nove *bombarde* za galije i fuste. Potrebno vatreno oružje već sredinom 15. st. počinju nabavljati sami vlasnici brodova, uz angažiranje državnih ljevača brončanih topova i državnih kovača željeznih *bombardi*. Tako se *bombarde* u prvoj polovici 16. st. kuju isključivo za privatne osobe (brodovlasnike), smatra Lukša Beritić. Pri izradi brončanih topova (npr. 1515/6. godine brodski topovi za Luku Lukarevića) legura je imala samo 8% kositra (za razliku od prijašnjih 10-11%), a toliko su imali i zadnji suvremeni topovi Austro-ugarske monarhije početkom 20. st.²⁸

Fernand Braudel kaže: “Brončani topovi su aristokracija artiljerijskog oruđa”. Glomaznost topova značila je i njihovu ograničenu (ne)pokretljivost, ali i lomljivost: za vrijeme putovanja (iz Njemačke u Milano) 1500. godine, po nalogu Lodovica il Mora, slomile su se čak dvije od “šest cijevi teškog topništva”. Vitez de Razilly, u izvještaju kardinalu Richelieuu 1626. godine, između ostalog kaže: “...ovaj novi pronalazak je kvintesencija mora, tako da lada od 200 tona nosi jednako velike topove kao i ona od osam stotina”.²⁹ Tu je i okolnost “mobilnosti” mora - na moru su topovi “lakši”: godine 1566. flamanska/nizozemska nava donijela je u Cartagenu 100 topova.³⁰

Tijekom rata Ludovika I. i Đenove ana protiv Venecije 1378. godine spominje se prvo naoružanje grada Dubrovnika. Dubrovačke utvrde su 1529. godine bile naoružane sa 74 topa, a zadnji inventar Dubrovačke Republike (1786. god.) spominje 117 “vatrenih cijevi raznog tipa i kalibra”.³¹

Majstor-izrađivač topova u Dubrovniku se spominje već 1351. g., a grad

---

²⁸ Lukša Beritić, »Brodsko naoružanje kod nas od dolaska Slavena do konca XVIII stoljeća.«, u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*, I. Zagreb: JAZU, 1962: 166-168; L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija*: 120-121.

²⁹ Fernand Braudel, *Strukture svakidašnjice, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, I. Zagreb: August Cesarec, 1992: 413, 418, 423.

³⁰ Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, I. Zagreb: Antibarbarus, 1997: 648. Čak i početkom 19. st. bilo bi nelogično i mukotrпно ostvarenje nakane da se veliki top prenese iz Dubrovnika do Trsta ili Beča isključivo kopnom!

³¹ Lukša Beritić, »Obalna utvrđenja na našoj obali.«, u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*, I. Zagreb: JAZU, 1962: 254.

je bio naoružan *bombardama* na gradskim tvrđavama 1358. godine.³²

Poznati je ljevač zvona i topova Ivan Krstitelj Rabljanin (de Tollis, de Comite, de Conte) (*oko 1475.(?), Rab, +1540., Dubrovnik) a njegovi radovi visoko su cijenjeni, tako da je izraz *opus Baptistae* bio istovrijedan onom "izvrstan rad". Između topova koje je izradio Ivan Rabljanin navodi se i "Feniks" (*Fenice, Foenix, Phoenix*).³³ Početkom 16. st. imao je ljevaonicu u Rabu, a u Dubrovnik dolazi u listopadu 1504. i u molbi za stjecanje državne slu be navodi da zna lijevati i rukovati topovima svih vrsta, te lijevati zvona i obavljati poslove s bakrom. Tu izrijeком navodi: topove za obranu (*bombarde de reparo*) od 1, 2 ili 3 komada; *lumbarde* za sve vrste brodova; željezne kugle s olovnom presvlakom svih vrsta, jednodijelne topove za željezne kugle; *chortaldi*; *colombrini*; *passavolante* za željezne kugle presvučene olovom raznih vrsta; više vrsta *falkoneta*; više vrsta *arkibuza*, bakrene mužare i zvona svih vrsta.³⁴ Za probni rad trebao je prelići loše izraden top Parižanina Simeona di Santa Clara i tako je nastao onaj top koji se čuva u *Vojnom muzeju* u Beču. Narudžbe za izradu topova stizale su i iz inozemstva (osobito južni dio Italskog poluotoka). Dubrovački civitet stječe primitkom u bratovštinu Antunina 1509. godine. Lijevao je *falkonete, bombarde* i topove za

³² Lukša Beritić, »Prigodom 400 godišnjice smrti, Ivan Krstitelj Rabljanin, Glasoviti ljevač topova u Dubrovačkoj Republici.« *Dubrava* 8/97 (18. svibnja 1940): 2. Tamo je omaškom napisana godina 1358. umjesto 1378. Vidi također: Mihajlo J. Dinić, *Prilozi za istoriju vatrenog oružja u Dubrovniku u susjednim zemljama*. Beograd: SKA, II. razred, Filozofsko-filološke društvene i istoriske nauke 83, 1934: 96-97; Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*: 99; L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija*: 25-26; Đ. Petrović, »O vatrenom oružju Dubrovnika u XIV veku.«: 60; Đ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*: 128.

³³ Giuseppe Gelcich, »Di Ragusa e de' monumenti che sono in essa.«, u: *Secondo Programma dell' I. R. Scuola Nautica di Ragusa per l'anno scolastico 1882-3*. Dubrovnik, 1883: 82; Giuseppe Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa (Considerato ne' suoi monumenti storici ed artistici)*. Dubrovnik, 1884: 82. Općenito o Ivanu Rabljaninu vidi: Duško Kečkemet, »Ivan Krstitelj Rabljanin.« *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3 (1964): 39; Duško Kečkemet, »Ivan Krstitelj Rabljanin.« *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 1 (1995): 369. Riječ "feniks" ima različitu grafiju (*foenix, icis f.* - staro-hrv. od lat. *phoenix* - tal. *fenice*). Vidi: Ardellio della Bella, *Dizionario italiano-latino-illirico, Tomo Primo*. Dubrovnik, 1785: 334. Inače, *phoenix* je i palma (stablo). Vidi također: J. Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik, I*: 1128; *II*: 2331. Ima raznorodnih spomena istog imena, pa je tako 7. kolovoza 1814. g. *martigana La Fenice* prodana za 4.000 dukata (1807. godine spominje se brigantin istog imena), a ista je s Lopuda, pod zapovjedništvom Nikole Pasarića, otplovila u Zante 3. rujna 1814. godine. Vidi: Boro Kamić, »Detalji iz prošlosti otoka Šipana, Engleži na Dubrovačkim (Elafitskim) otocima, II. dio.« *Naše more* 31/5 (1984): 223-224.

³⁴ Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*: 104.

brodove.³⁵ Imao je radionicu u okviru tvrđave Revelin, gdje je primao i šegrte.³⁶ Pojedini dijelovi Dubrovnika imali su znatan broj topova koje je izradio taj majstor još 1526. godine (npr. artiljerijski magazini u prizemlju tvrđave Sv. Ivana i dr.), a *Gušter* mu je bio remek-djelo, koje je ostalo ispod Lovrijenca (?).³⁷ Kao član bratovštine Sv. Antuna pokopan je vjerojatno u istoimenoj crkvi koja je do 80-ih god. 19. st. postojala na Pločama.³⁸ Za života Ivana Rabljanina iz njegove ljevaonica u Revelinu izašli su topovi prodavani u ju noj Italiji i Španjolskoj uslijed čuvenosti u tadašnjem svijetu, a u današnjem je ostalo ime jedne ulice,³⁹ zvona koja još uvijek zvone i poneki šutljivi top, te niz radova o toj osobi.

Za vrijeme velikog potresa 1667. godine spominje se admiral dubrovačkog brodovlja Pero Ohmućević, tada u funkciji zapovjednika stražara i tvrđave Lovrijenac, koji je otvorio paljbu iz *Guštera* na dvije mjesecinom obasjane mletačke galijske koje su se pojavile između bastiona Sv. Andrije i Bokara, na mjestu gdje su zidine bile najviše oštećene. Mlečanima je bilo ugroženo već započeto iskrcavanje, te su u strahu pobjegli prema Gružu, a potom za Veneciju.⁴⁰ Tako je istini odgovarao onaj prijevod natpisa na topu (*bombardi*): “Top sam strah smrtnicima, od moga groma i bez oblaka tutnji sva zemlja i eter.”⁴¹

³⁵ Kao npr. za vlastelina Palmotića. Vidi: Cvito Fisković, »Dubrovački kovači i ljevači brodskog oružja u XVI. stoljeću.« *Mornarički glasnik* 11/1 (1961): 49-51.

³⁶ Nevenka Božanić-Bezić, »Majstori oružja, štitari, kovači i ljevači topova od XIII-XVIII stoljeća u Dalmaciji.« *Vojnopomorski ogledi*, Vojnopomorski muzej, Split, 1/1 (1966): 57. Tamo se omaškom navodi da je top *Gušter* iz 1533. godine.

³⁷ U slučaju da ga Francuzi nisu rastopili. Vidi: L. Beritić, »Prigodom 400 godišnjice smrti, Ivan Krstitelj Rabljanin«: 2.

³⁸ Lukša Beritić, »Prigodom 400 godišnjice smrti, Ivan Krstitelj Rabljanin, Glasoviti ljevači topova u Dubrovačkoj Republici.« *Dubrava* 8/97 (18. svibnja 1940): 3.

³⁹ Vladimir Muljević, »Zvona i topovi Ivana Rabljanina.« *Matica, Časopis Matice iseljenika Hrvatske* 4-5 (1990): 28.

⁴⁰ Vice Adamović, *O bedemima grada Dubrovnika*. Dubrovnik: Dubrovačka biblioteka, knj. IV, 1921: 37-38; Vice Adamović, »O bedemima grada Dubrovnika.« *Srd* 1/2 (31. siječnja 1902): 52. Tu autor u prvoj knjižici navodi da je Pero Ohmućević zagrmio *Gušterom*, dok u drugom radu stoji *gušterom*. Autor navodi da je podatke za ovaj događaj našao u rukopisnoj kronici M. Bašića. Za neke ranije podatke općenito o bedemima vidi: Vid Vuletić Vukasović, »Prilog o gradskim mirima (bedemima) u Dubrovniku.« *Rad*, Dubrovnik, 3/98 (8. listopada 1921): 3-4.

⁴¹ Vlaho Kojaković, *Dubrovnik u privatnom životu*. Dubrovnik, 1933: 8. Taj se natpis nije nalazio na *Gušteru*. Naime, za *bombardu* napravljenu od strane Ivana Rabljanina 1528. godine. Lukša Beritić smatra da je ona kojoj je još zadnji dio bio u Carskoj oružarnici u Beču 1846. godine. Po njemu, preostali komad je težio 3.195 kg (57 austrijskih centnera), a cijela *bombarda* 6.625 kg (17.575 dubrovačkih litara, kako je naznačeno u Matijaševićevom *Zibaldoneu*). Vidi: L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija*: 169, bilj. 42.

Medutim, od velikog potresa je ponešto bio oštećen i Lovrijenac.⁴²

Običaj da se topovima daju imena postojao je od pojavljivanja vatrenog oružja, a osobito je to bio slučaj za veće primjerke. *Le berger et la bergère* ("pastir i pastirica") bili su nazivi *bombardi* burgundijskog kralja Karla Smjelog (1433-1477) pod Grandsonom (1476. godine).⁴³ U odluci o izradi pet velikih *bombardi* u Dubrovniku 1455. godine naznačena su i njihova imena: *San Biagio, Victoriosa, Furiosa, Salva Città i Armete Bene*.⁴⁴

Lucijan Marčić iz Dubrovačkog muzeja je i pismeno nastojao i tražio povrat top(ov)a (izrijekom *Gušterice*) iz Beča, ali bezuspješno. Slično kao i Austrijanci, postupali su i Francuzi kad su prenosili topove s tvrđave Minčete na svoje brodove.⁴⁵ U samom gradu Dubrovniku nađeno je 133 brončana topa

⁴² Popravci su otpočeli odmah nakon potresa, pa do 1673. godine i kasnije. Tako guverner oružja Franjo de Tores izvještava 1679. godine da su svodovi pod donjom terasom prilično razdrmani i da ne mogu podnijeti topovsku pucnjavu. Zanimljivo je i to da su zidovi na istočnoj, prema gradu okrenutoj strani debeli 0,6 m, zid terase prema pučini 1,5 m, a prema sjeveru, zapadu i jugozapadu 4-12 m. Vidi: Lukša Beritić, *Dubrovačke zidine*, V. izdanje. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1977: 36, 39.

⁴³ Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*. Zagreb: Naprijed, 1991: 125.

⁴⁴ Mihajlo J. Dinić, *Prilozi za istoriju vatrenog oružja u Dubrovniku: 74-75 (20-21)*. Autor na str. 74 (20), bilj. 85, navodi da je 1. travnja 1455. godine János Hunyadi pisao požunskom županu da mu pošalje *bombardu* zvanu Čavka (*Choka*). Usprkos traženju, u čemu mi je znatno pomogla Sonja Martinović iz NSK iz Zagreba, nisam uspio pronaći taj podatak u knjizi: Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata (od najranijih vremena do svršetka XIX. stoljeća)*, sv. II, dio III. Zagreb, 1901: 229. U reprint-izdanjima iz 1975. i 1985. godine takav podatak također nisam uspio naći. "Poljak" je bio naziv za jedan 6-funtaški top, od ukupno dva koja su od Francuza zarobili Srbi 1807. godine, a na njemu se nalazio apliciran poljski grb i godina izlijevanja (?). Knez Mihajlo ga je 1864. izlio za izradu medalja u spomen 50-godišnjice III. srpskog ustanka (1815.). Autor je mišljenja da su možda oba topa donesena upravo iz Dubrovnika. Vidi: Jovica Perović, »Karađorđeva srpska vojska osvaja 2 topa Marmontovoj artiljeriji.« *Dubrovnik* 36/38 (23. rujna 1939.): 4.

⁴⁵ S. Burina, »Najstariji sačuvani topovi, U Dubrovniku su se već u petnaestom veku lili topovi, Dubrovačka topolivnica spada među najstarije na svetu.« *Politika*, Beograd, 33/10238, (22. studenog 1936.): 12. Osobito sam zahvalan Sonji Martinović iz NSK u Zagrebu što je za mene doslovno prepisala ovaj članak. Zanimljivo je da tu autor navodi da su Lauristonovi vojnici najveće topove na kuli isjekli "na nekoliko komada" i tako bili u mogućnosti prenijeti ih na svoje brodove. Topovi na taj način postaju momentalno neupotrebljivi (do topljenja u nove), jedino ako se ne radi o "kovanim" *bombardama!* Medutim, prva upotreba topova nije 1411. godine, već 1326. u Italiji, a 1346. u bitci kod Crecya. Tako su se u Dubrovniku već 1358. upotrebljavali topovi za obranu grada, a prva ljevaonica topova u Dubrovniku osnovana je 1411. godine. Prvi majstor ljevač topova nije bio Rabljanin, već majstor Lillio, a Ivan Rabljanin je u Dubrovnik došao 1505. godine. Tamo je za *Guštera* (kojeg naziva *Guštericom*) krivo navedena godina izradbe: 1521. umjesto 1537. godine. Top u Nürnbergu je iz 1524, a ne 1526. godine. Te se primjedbe nalaze u članku: »Dubrovačke starine u člancima dnevne štampe.« *Narodna svijest* 19/15 (14. travnja 1937.): 1, te ponovno u istoimenom članku: *Narodna svijest* 19/18 (5. svibnja 1937.): 1, jer je S. Burina napisao članak »Odgovor Narodnoj svijesti.« u listu *Dubrovnik*. S. Burina u prije citiranom članku spominje i pjesnika Đura Hidžu (Hiđu)

nakon dolaska Francuza 1806. g., a po Dubrovačkom primorju ruski admiral Senjavin te godine je prikupio 57 željeznih topova.⁴⁶ Poznat je i 60-funtaški top (*bombarda*) od njih nazvan *La belle femme*, koji je bio na Minčeti. Tijekom slučajnog pregleda ljevaonica vojnog Arsenala, car Franjo je naredio da se 63-funtaški top donesen iz Dalmacije prenese u Carsku oružarnicu, ali je cijev već bila rastopljena, pa je prenesen samo zadnji dio topa, koji je u dvorištu oružarnice ostao "otprilike" do prijenosa oružarnice u *Vojni muzej* 1848. godine, kada je "uništen".⁴⁷

Na upit o posjedovanju *Guštera*, 10. svibnja 1937. godine stigao je odgovor iz *Vojnog muzeja* u Beču da posjeduju jednu *kolubrinu* iz 1505. godine od Ivana Rabljanina s prikazom Sv. Vlaha (cal. 13 cm, du. 4,49 m; br. 1 inozemne zbirke), te *polukartauna* iz 1571. od Jeronima Vitalisa iz Cremona, također s likom Sv. Vlaha (cal. 14,5 cm, duž. 3,56 m; br. 3 inozemne zbirke), a da nema *Guštera*, odnosno njegove sestre ("sestrinska cijev" - *Gušterica*) iz 1537. godine. Jedan top s natpisom OPVS BAPTISTAE ARBENSIS (63 funte) vjerojatno je rastopljen u Beču za života cara Franje I. (1768., car od 1792. do 1835.), a po riječima upravnika *Vojnog muzeja* u Beču (Arsenala), istraživanjima u *Ratnom arhivu* izostalo je "pozitivnih rezultata".⁴⁸ Prilikom

---

(1752-1833) koji je napisao *Pjesan Minčeti* (1808.) gdje, između ostalog, kaže o dušmanima: "Lakomosti nut njegove / Nuti čudi nesmiljene! / On ukradom sve mjedene / S mirâ diže tvi topove". Vidi o tome: Ivan August Kaznačić, »Gjuro Hidža.« *Slovinac* 5/4, (1. veljače 1882.): 62-63. Općenito također: Stjepan Kastropil, »Đuro Hidža i jedna njegova autografska zbirka neobjavljenih ljubavnih stihova.« *Zadarska revija* 9/4 (1960): 254; 9/5 (1960): 365; Šimun Šonje, *Đuro Hidža (1752-1833), Prevoditelj*. Dubrovnik: Biblioteka "d", knj. 3, (časopis "Dubrovnik"), 1986: 8.

⁴⁶ Lukša Beritić, »Dubrovački topovi.« *Dubrava* 8/110 (25. prosinca 1940.): 5. F. Jendrašić, »Starinski dubrovački top.«: 437, spominje nekih 16 topova zaplijenjenih od strane Senjavina, a da je ostale 1814. godine dobila Austrija, ali vjerojatno u kontekstu spominjanja brončanih topova.

⁴⁷ Lukša Beritić, »Najveći dubrovački top od okupatorske vojske nazvan "La belle femme".« *Narodna svijest* 20/4 (1938): 2. Tu autor citira Leberovu knjigu *Wiens Kaiserliches Zeughaus* (1844). Autor smatra da je baš taj top (po Appendiniju) uništio 23. lipnja 1806. dva ruska topa na Srđu. Dio preostalog topa od 57 centnera iznosi mu 3.192 kg, a cijeli je top "mogao težiti preko 7000 kg". Tu pretpostavlja za onog 60-funtaša s Minčete da je bio taj top. Lijevanje topa stavlja u vremenski raspon od 1504/20. godine, zbog eventualnih stihova Lampridija Cerve (+1520) koji su bili na njemu.

⁴⁸ Za podatke o ovom, u bečkoj ljevaonici rastopljenom topu, upravnik se pozvao na podatak u knjizi: Leber, *Wiens kaiserliches Zeughaus*. Leipzig, 1846: 435. Vidi: Lukša Beritić, »Gušter ili Gušterica.« *Narodna svijest* 19/35, (11. kolovoza 1937.): 2. Međutim, nije razvidno da ta "63 funtaška cijev" koja je "nažstra njem dijelu" imala natpis: *OPVS BAPTISTAE ARBENSIS*, mora biti baš *Gušter*. Vidi bilješku 9. Nadalje, u istom pismu, koje je potpisao upravnik, kaže se, u slučaju da je "ta cijev svojedobno dospjela u Beč", a zbog nepostojanja drugih dubrovačkih topova u *Vojnom muzeju*, "morali bismo zaključiti da je ista identična" s onim već spomenutim rastopljenim topom!

boravka ondašnjeg namjesnika Pavla u Njemačkoj 1939. godine, Adolf Hitler mu je poklonio top koji je Ivan Rabljanin izradio 1524. godine.⁴⁹

Na *Gušteru* je bio latinski natpis koji je glasio: A. S. MDXXXVII / JVPITER OMNIPOTENS ITERVM SI PERDERE VELLE / CRVDELEM GENTEM VIRIBVS IPSE SVIS / NEMPE EGO TVNC JOVE SAEVIREM CRVDELIIOR IPSA / VI, QVAM BAPTISTA PRAEBVIT ARTE MANVS / OPVS BAPTISTAE ARBENSIS / IN ARCE S. LAURENTII.

Prijevod Lukše Beritića glasi: “Godine Spasenja MDXXXVII Kad bi sve-mogućí Jupiter ponovno htio uništiti svijet sam, naime svojom snagom, tada bih ja, okrutniji od Jupitera, bjesnio onom snagom, koju mi je dao Baptista (Ivan Krstitelj) umjećem ruku Djelo Ivana Krstitelja Rabljanina Na tvrđavi sv. Lovrijenca”.⁵⁰

⁴⁹ F. Jendrašić, »Starinski dubrovački top.«: 437. Tamo se kaže da je top prenesen najprije u Beč, a potom u Njemačku. Nasljednici kneza Sulhovskog u Donjoj Austriji ovaj su top poklonili *Germanisches Nationalmuseumu* u Nürnbergu. Tu autor donosi fotografije topova u Nürnbergu na str. 438, gdje uz sliku za ovaj Hitlerov poklon Pavlu navodi da je “vjerojatno sa beogradske tvrđave ili iz ratova za oslobođenje Srbije”, što je zaista teže vjerojatno. Za Rabljaninov top iz 1505. godine kaže da je bio težak 2.184 kg, a ona *polubombarda* od Jeronima Vitalisa iz 1571. godine 3.263 kg. Autor, kao i L. Beritić, smatra da je pod Lovrijenac pao *Gušter*. Top je poklonjen 5. srpnja 1939. godine. Vidi: Un vecchio cannoniere Omblese, »Dei superstiti cannoni della Repubblica Ragusea.« *Sanctus Blasius* (Rassegna Ragusea illustrata di lettere e di arte), Dubrovnik, 3/10 (1940): 77. Top iz 1522. (?) godine koji se nalazio u *Vojnom muzeju* u Beogradu odnijeli su okupatori u II. svjetskom ratu. Vidi: Cvito Fisković, »Ivan Rabljanin, (Prilog o naoružanju dubrovačkih brodova XVI. stoljeća).« *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 6-7 (1959): 211.

⁵⁰ L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija*: 168. Postoje nedosljednosti prijepisa (pojedinih autora spomenutih u ovom radu) u donošenju natpisa s ovog topa. Tako L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis.«: 60; L. Beritić, *Dubrovačka artiljerija*: 168 - ITERVIM=ITERVM najdosljednije donosi Matijaševićev prijepis dok u njegovom radu (Lukša Beritić, »Gušter ili Gušterica, /Postoji li još taj tradicionalni top sa Lovrijenca i gdje se nalazi?/.« *Narodna svijest* 18/44 (1936): 2) stoji CRUDELIUS umjesto CRVDELIIOR, kako i sam upozorava za tiskana djela i izvore o tom natpisu (L. Beritić, »Ivan Krstitelj de Tollis.«: 61, bilj. 74). Skoro svi spomenuti radovi koji donose natpis (S. Skurla, *Ragusa cenni storici*: 51; G. Gelcich, »Di Ragusa e de' monumenti che sono in essa.«: 82; G. Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa*: 82; V. Adamović, *Mala paga ossia il Castello di San Lorenzo*: 12; F. Jendrašić, »Starinski dubrovački top.«: 438; Slobodan. P. Novak, *Dubrovnik iznova*. Zagreb: SNL, 1987: 92; Slobodan. P. Novak, *Dubrovnik ponovljen*. Zagreb: LMN, 2001: 93 - LAURENTI umjesto LAVRENTII; Tamara Gović, »Gušter s Lovrjenca.« *Dubrovački vjesnik* 53/2648 (26. listopada 2001.): 12 - A. D. umjesto A. S.) koriste U umjesto V, a V. Muljević OMNIPOTENTES umjesto OMNIPOTENS (Vladimir Muljević, »Ivan Rabljanin ljevač zvona i topova.«, u: *Rapski zbornik*. Zagreb: JAZU, Skupština općine Rab, 1987: 308; Vladimir Muljević, *Ivan Krstitelj Rabljanin, Slavni hrvatski ljevač*. Zagreb: Hrvatska zajednica tehničke kulture, Mala tehnička knjižica, Knjiga treća, 1999: 33).

Zanimljiv je i prijevod Tamare Gović: “Godine Gospodnje 1537. / Da sve-moćni Jupiter po drugi put želi uništiti / okrutni rod, sam bih svojim snaga-ma / tad vatrenije od Jupitera / bjesnio ovom silom, koju umješno je stvorila / ruka Baptiste. / Djelo Baptiste Arbensis / Na tvrđavi svetog Lovrjenca”. Ona kaže da je top ostao “zauvijek” skriven, iskoristivši svoju “nezamislivu težinu”, ali dodaje da bi ga nakon pronalaska i čišćenja od mulja i algi tre-balo postaviti pod masivno krunište Lovrjenca.⁵¹

Vladimir Muljević donosi prijevod: “Godine spasa 1537. Kad bi Jupiter opet htio uništiti svemoćnike, okrutni rod, sam svojom snagom, naravno da bih i ja tada bjesnio okrutnije od Jupitera samom snagom koju je Krstitelj dao umjetnošću ruke. Djelo Krstitelja Rabljanina u tvrđavi Sv. Lovre.”⁵²

I. A. Kaznačić donosi ovakav slobodan prijevod rečenog natpisa: “Da po-razit Bog opeta / Hotio bi ljudi s sv’jeta, / Mješte ognjem i potopom / Služio bi se Krsta topom.”⁵³

⁵¹ T. Gović, »Gušter s Lovrjenca.«: 12; Tamara Gović, »Gušter s Lovrjenca.« *Atlant bulletin* 5/10 (2002): 26.

⁵² Vladimir Muljević, *Ivan Krstitelj Rabljanin, Slavni hrvatski ljevač*: 33.

⁵³ V. Adamović, *O bedemima grada Dubrovnika*: 36; V. Adamović, »O bedemima grada Dubrovnika.« 51. Zanimljivo je da na str. 34-35, odnosno str. 50 ovdje spomenutih radova Vice Adamović donosi natpis koji se nalazio iznad starih vrata tvrđave Lovrjenac (nova vrata - 1639. godine): *Si nova vis Superum urget Thiphoea tonantum / Haec habeant illum moenia, tutus erit* (Kaznačićev prijevod: “Da Tifea or’jaškoga / Ovaka je tvrđa krila, / Njeg’ osveta Perun-boga / Ne bi bila dohvatila.”). Tu je i natpis koji se nalazio na arhitravu iznad *gustijerne* (cisterne): *Quas natura negat, dat aquas custodibus arcis / Ars: jam pelle sitim quisquis amicus ades. 1609.* (Kaznačićev prijevod: “Narav tvrdi vodu krati, / Umjetnost je al’navrati, / Nek’se ovog iz bunara / Gasi žeda nje čuvarâ.”). Zanimljivo je da I. Matijašević, *Zibaldone, II, Memorie storiche su Ragusa raccolte nel P. Gian Maria Mattei*, na str. 396 nakon “natpisa na topovima koji se nalaze na tvrđavi Sv. Lovre na zapadu grada Dubrovnika” iza natpisa br. 6 “na topu zvanom Gušter” ne navodi na kraju: *OPUS BAPTISTAE ARBENSIS / IN ARCE S. LAURENTII*, te odmah nastavlja s “bila su na vratima na ulazu (pristupu) tvrđavi (gdje) su tamo sad dvostruka” i “na cisterni”, uz pripadajuće spomenute natpise, ali to su oni koji se nisu nalazili na topovima. Na to nas ne upozorava duga “tilda”, kako to Matijašević uobičajeno čini kad neki tekst odvaja. Natpis “u cijelosti” donosi se u sv. III, na str. 320 (pod br. 639). O tom rukopisu vidi: Innocenzo Ciulich (Inocent Čulić), *Biblioteca di fra In. C. de’ RR. PP. Francescani di Ragusa*. Zadar: Della Tipografia Governiale, 1860: 61-70. Zahvaljujem se fra Mariju Šikiću i fra Damiru Cvitiću što su mi omogućili uvid u ovaj rukopis (br. 266 - po Čuliću) i podatke o njemu u Franjevačkom samostanu u Dubrovniku. U prilogu: »Vadenje “Guštera”.« *Naše more* 2/5 (1955): 322, prijevod natpisa na Gušteru je ovakav: “Kad uništiti bog opeta, / bude htjeti ljude sa svijeta / mjesto ognjem i potom / služiti će se Ivanovim topom”. *Similia ad similia* simboličnog parnjaka (zmija-gušter), zanimljiv je i jedan glagoljski natpis: “Zaklinjem vas zmije bogom živim, budte pokorne meni sluzi božjemu N. kao što je pokoran vosak ognju (vatru), a oganj vosku”. Vidi: Valentin Putanec, »Starohrvatski glagoljski uklin protiv zmi-ja u rukopisu 14. stoljeća.« *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, JAZU, 40 (1962): 410.

Vrijedno je spomenuti neke momente u svezi tvrđave Lovrijenac. Tako je 26. svibnja 1617. godine naredeno nadstojnicima straža i nadstojnicima arsenala da se dogovore i iznesu mišljenje o vratima te tvrđave. Također nadstojnicima naoružanja i stražara 12. listopada 1646. naredeno je da skupa s guvernerom oružja nabave u Veneciji, ili iz nekog drugog grada, potreban pribor za lijevaonicu. Zanimljivo je da se za lijevanje nove artiljerije određuju mali "Zmari-lji" (najmanja vrsta topova), ostali pokvareni komadi artiljerije i drugi nepotrebni materijal. Novi artiljerijski primjerci izlijevani su od starih, pa su za tu svrhu 1647. godine rastaljeni "zmari-lji, saltamarini, sagri i mu ari". Oružarnica na bastionu Sv. Petra (Mrtvo zvono) eksplodirala je 17. travnja 1667. i tom je (ne)prilikom bio bačen jedan top, koji se razbio.⁵⁴ Francuzi su čak kapelicu Sv. Lovrijenca na istoimenoj tvrđavi pretvorili u skladište ratnog pribora.⁵⁵

Za vrijeme Dubrovačke Republike pristup u tvrđavu bio je strogo zabranjen, uz iznimku proslave u istoimenoj kapelici na dan Sv. Lovrijenca. Kazne i lišenje službe bili su predviđeni redovitim godišnjim ponavljanjem zaključka Malog vijeća (npr. 1658. godine) u svezi izbora kapetana i zapovjednika tvrđave.⁵⁶ Nenazočnost na proslavi Sv. Vlaha za vlastelina (člana Velikog ili Malog vijeća) je značila kaznu neprekidnog zatvora od 15 dana u tvrđavi Lovrijenac.⁵⁷ Frano Djedović je čak bio usmrćen od strane topa na Lovrijencu, a njegovoj ženi je Senat odredio naknadu (za plaću).⁵⁸

---

⁵⁴ Preljevanje artiljerije savjetuje ondašnji guverner oružja Marin Jeronimov Držić. Vidi: Lukša Beritić, »Marin Jeronimov Držić, Guverner oružja i vojni graditelj Dubrovačke Republike.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 9(1955): 196. Samo jedan sanduk baruta bio je u oružarnici bastiona Sv. Petra (Mrtvo zvono). Vidi: L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*: 169, 183, 185. Po riječima g. Mara Pozniaka iz Dubrovnika, već 20-tak godina poznata je lokacija jednog omanjeg (željeznog?) topa (prilično inkrustiran, dužine 82 cm) u moru na dubini oko 2 m (u škripu) blizu kupališta "Danče" (zapravo, tzv. "Jug"), s vanjske strane Ponte od Danača, ispod tzv. "Srednje barutane", odnosno oko 20 m od "Male barutane" prema Lovrijencu, tako da i taj dio dubrovačkog akvatorija zaslužuje istraživanje.

⁵⁵ Vicko Lisičar, »Tvrđava Lovrijenac.« *Narodna svijest* 18/32 (12. kolovoza 1936.): 2.

⁵⁶ Vlaho Kojaković, »Tvrđava sv. Lovrijenca.« *Narodna svijest* 12/12, (26. ožujka 1930.): 4.

⁵⁷ Ili u Kulji od Mula u gradskoj luci. Vidi: Vicko Lisičar, »Crtice o proslavi Sv. Vlaha u doba Republike.« *Dubrava* 4/45 (1936): 4.

⁵⁸ U iznosu 2 groša na dan, te za svako dvomjesečje 3 dukata. Usporedbe radi, *kapuro* (kaplar) na Lovrijencu Petar Kordić imao je 5 groša dnevno (za dvomjesečje 7:25 dukata). Pisar na Lovrijencu Petar Tromba imao je 3 groša i 2 solda (za domjesečje 4:32 dukata), a velečasni don Jako Saletta za vršenje službe u kapelici iste tvrđave - 4 groša na dan (svako dvomjesečje 6 dukata). Ovo se odnosi na 18. stoljeće. Vidi: Miho Kusijanović, »Plate i pensije bombardijera (tobdžija) u republici Dubrovačkoj.« *Dubrovački list* 2/20 (16. svibnja 1925.): 1-2.

Zanimljivo je da top (ispod) Lovrijenca ne spominje Franjo I. u svom dnevniku o putovanju i posjetu Dubrovniku 1818. godine. On opisuje tvrđavu Lovrijenac i spominje topove, ali ne izričito i ovaj, odnosno onaj koji su odnijeli u Beč. Također kaže: "... Dubrovnik sa svojim jako visokim zidinama ne treba da se plaši zauzimanja, no taj grad sa svojim topovima ne može biti ni osobito opasan, no baruta u gradu ima, a ako bi se grad opsjeo, onda bi obrana mogla biti i te kako opasna."⁵⁹ I nešto kasnije, Austrija je 1858. godine razoružala nekoliko obalnih baterija u Rijeci, Karlobagu, Senju, te one na bedemima Šibenika, Korčule i oba Stona.⁶⁰ Stara kula na Ribarnici (na uglu bivšeg Velikog arsenala) u Dubrovniku srušena je 1853. godine.⁶¹ Još 1866. bilo je 26 topova na gradskim zidinama, a na Lovrijencu 6 topova. Nešto kasnije, Dubrovnik i Gruž postaju vojno neutvrđena otvorena mjesta (1886. godine).⁶² Očito je da Austrijsko Carstvo nije okolišalo ako se nešto trebalo srušiti ili odnijeti u Beč, te su za to odlijevanje i prelijevanje tuđeg nacionalnog i kulturnog bogatstva i učinjeni kopneni putevi, koji su brižljivo izgrađeni te, kao i oni pomorski, uvjetovani dobitkom osvajanja i prestiža. Prelijevanje topova je ponekad iziskivala logika ekonomičnosti i utilitarnosti, te je moguće i olakši previd kulturnog dobra za neke više i tuđe ekspeditivno zacrtane ciljeve. Iz ranijih razdoblja postoje primjeri vadenja onog što je završilo u moru,⁶³ ali ne ako se radi o većoj dubini ili težini, te nezgodno zadobivenom položaju nakon pada i potonuća predmeta.

⁵⁹ Ivan Pederin, »Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818. godine).« *Analiz Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku* 17 (1979): 441, 454. Hladno dočekani car nije spomenuo dubrovačku prošlost. Ivan Pederin, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1991: 75. Vidi ponešto i: Ivo Perić, »Austrijski carevi i prijestolonasljednici u Dubrovniku.« *Dubrovnik* 29/6 (1986): 84. Tada su 25. svibnja 1818. došla dva brika i drugi različiti mali ratni brodovi, koji su se usidrili ispred Lokruma, a 29. svibnja 1818. Franjo I. je posjetio Brsalje i promatrao Lovrijenac. Topovi sa svih utvrda navijestili su njegov odlazak 2. odnosno 3. lipnja 1818. godine, kada su otišli i spomenuti brodovi. Vidi: »Notizie storiche di Ragusa dal Diario di Biagio Stulli.« *L'Epidauritano* (1905): 50-52.

⁶⁰ Stijepo Obad, »Položaj Austrije na Jadranu za vrijeme rata u Italiji 1859. g.« *Pomorski zbornik*, Zadar, 7 (1969): 595.

⁶¹ Lukša Beritić, »Urbanizam dubrovačkih luka.«, u: *Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962*, 2, Zagreb: JAZU, 1962: 1386.

⁶² L. Beritić, »Obalna utvrđenja na našoj obali.« 254.

⁶³ U dalmatinskim gradovima mogli su se naći ljudi koji bi brod i teret podignuli s dna mora. Tako je u Zadru zabilježen primjer iz 1372. godine, kada zadarski tesar i brodograditelj Damjan sklapa pogodbu (na 15 dana) s mornarom Cressulom (Krešulom) koji bi, uz još osmoricu, podigao nauim magnam latinam ispod mora u šibenskom akvatoriju, te nešto kasnije Mlečanina Benedikta

Izgleda da je top u more ispod Lovrijenca pao “u duboki pijesak”, a usprkos poznavanju otprilike točne lokacije, uspjesi pronalaska su izostali.⁶⁴ Pretpostavka je da se zbog svoje duljine nije mogao iznijeti kroz vrata tvrđave, pa je stoga pokušano spuštanje niz zidine (stijene) Lovrijenca. Izgleda da se krajem 19. st. za bonace top mogao vidjeti u moru, ali tada su se stvorili nanosi kamenja i krša, kao proizvod probijanja ceste oko Grada, koji su bili odbačeni u more podno Lovrijenca. Neki navode da ga je g. Stulli vidio u moru 1925. godine, ali da je tijekom pokušaja vađenja (?) završio u većoj

---

Fonaciisa, koji je želio da mu dvojica vlasnika brodica za 4 dana podignu brod(ić) potonuo kod Punta Mike (Borik) blizu Zadra. Vidi: Nada Klaić I Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, *Prošlost Zadra II*. Zadar, 1976: 497. Brigantin S. *Elisabeth* engleskog kapetana Hugh George Bromedga zbog požara se potopio u blizini Lokruma 1740. godine, a ugovor o vadenju sklopljen je s Dubrovčaninom Kristom Bućom i bračkim kapetanima Dujmom Dominisom i Petrom Pavičićem. Brod je ležao uspravno u muljevitom tlu, a vjerojatno je vađen pravljenjem platforme sa snažnim parancima i vitlima između dva fregatona. Vidi: Zdravko Šundrica, »Ugovor o vadenju broda iz 1740. godine.« *Naše more* 8/6 (1961): 244-245. Tako je top dužine 3,3 m, na kojemu su se nalazili prikazi daždevnjaka, ljljana i oznaka Franja I., izronjen 1740. godine s poznatog nalazišta Tobermory zahvaljujući (drugom) Vojvodi od Argylla. Bio je poznat po nazivu *Gleed* top, a *gleed* je iskvarenica za riječ *gled*, što na škotskom znači jastreb, odnosno sokol u sinonimnom smislu za *falcon* (tip topa čestog u uporabi tog doba). Vidi: Archibald Campbell, *Armada Cannon*. London: Phillimore and Co., 1899: 6. Poznati su i primjeri npr. 1607. godine spašavanja topa (2.050 libri) nastradalog kod Šipana 1576. (s morskog dna su tada izvučena i 2 brončana *falkoneta* (2.090 i 1.440 libri), 9 željeznih komada, tri *maškula* i jedno željezno sidro), zatim “sedam topova i jednog smirilja izvađenog s morskog dna” 1608. godine, gripa Stjepana Palavicinija iz Perasta, koji se 1608. godine nalazio potopljen pod dubrovačkim gradskim zidinama, te patake *Santissima Anunciata e S. Nikola* kod otoka Korčule (uvala Vrbovica), nastradale krajem 1701. godine. Vidi: Stjepan Vekarić, »Dva primjera spašavanja broda u XVII i XVIII stoljeću u Dubrovniku.« *Adrias Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu* 1 (1987): 65-67. Francuske novine *Gazzete de France* nerijetko su donosile u 17. st. vijesti o uspjesima ponekih Indijanaca, Španjolaca, Engleza i Nizozemaca, koji su uspjeli izbaviti određenu količinu zlata ili srebra iz potopljenih brodova. Tako je William Phips iz španjolskog admiralskog broda *Nuestra Senora de Concepcion* 1687. godine izvadio veliku količinu zlata i više od 26 tona srebra. Vidi: Milan Račić, »Trka za potonulim blagom.« *Otkrića* 2/8 (1955): 601-602. Kod otoka Tershellinga (sjeverna Nizozemska, Frizijski arhipelag) nastradala je 1799. godine engleska fregata *Lutine*, cjelokupna posada i teret od 1,25 milijuna (zlatnih) funti (zlatnih i srebrnih šipki), pa su u akcijama 1801., 1814. i 1821. godine izvađene znatne količine zlata i srebra, a 1857. čak i brodsko zvono, koje (i danas) u svečanoj dvorani *Lloyda* simbolično najavljuje nestanak brodova. Vidi: Radojica F. Barbalić, »Bajoslovni tovar potonulog broda.« *Otkrića* 3/3 (1956): 228-229. Zahvaljujem se gđi. Mariji Veselić iz Državnog arhiva u Dubrovniku što me je upozorila na ovaj rad.

⁶⁴ Josip Lučić, »Kulturno-povijesni spomenici Dubrovnika.« *Dubrovački horizonti* 1/2 (1969): 66. Govorilo se da se s Graca, prilikom radova i uređivanja terena, šut bacao u more, a budući da on može sadržavati i kovinu, to može prevariti detektore za metal.

dubini.⁶⁵ Tako je još 1936. Lukša Beritić upozoravao na važnost vadenja ovog topa, posao koji je onda procjenjivao na 3.500 dinara.⁶⁶ Pero Zec je u svom elaboratu za izradu pomorske izložbe 1931. godine (ostvorena tek 1941.) u kratkom prikazu važnijeg materijala (za najstarije doba) naznačio i “dva bivša guštera koja su nekoć bila na Lovrijencu”, te da bi se trebala naći na izložbi. Predlagao je da se *Komanda mornarice* zamoli i dozvoli jednom “škafandrunionocu” da pretra i teren u smislu vadenja topa ispod Lovrijenca. Za “drugi gušter” u muzejskom arsenalu u Beču kaže da bi “zapravo po Saint Germainskom ugovoru čl. II. trebao da bude u nas”.⁶⁷ Još 1920. godine polagane su nade u povrat starina iz Beča u *Dubrovački muzej*, osobito glasovite *gušterice*,⁶⁸

⁶⁵ V. Muljević, »Ivan Rabljanin ljevač zvona i topova.«: 308; V. Muljević, *Ivan Krstitelj Rabljanin, Slavni hrvatski ljevač*: 34. Ako se top nije mogao iznijeti zbog duljine (vjerojatno i težine) kroz vrata Lovrijenca, onda bi onaj završetak natpisa koji glasi: *IN ARCE S. LAVRENTII* mogao značiti da je izliven *in situ*. Nadalje, to bi (ako ne utapanje) značilo i njegovo pretapanje ili komadanje *in situ*. Međutim, Lukša Beritić kaže da se u Lovrijenac ulazilo preko dva (nekad pokretna) mosta i malih vrata. Dok Austrija nije porušila unutrašnja, poradi iznosa starih (teških i dugih) topova “nakon” razoružanja tvrđave (1886. godine - kasnije pokretni most zamijenjen betonskom pločom), vrata su nekad bila dvostruka (zaključkom Malog vijeća 1418. godine, premještaju se dotad na zapadnom kutu vrata tvrđave na sjeverni zid, uz povišenje zidova 2-3 lakta, te se tada produbio jarak pred tvrđavom i postavio pokretni most). Vidi: L. Beritić, *Dubrovačke zidine*: 36, 38-39; L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*: 210.

⁶⁶ L. Beritić, »Gušter ili Gušterica«: 2. Tamo autor navodi zabunu koju izaziva talijanski izraz *Lucerta*, koji se javlja u talijanskim kronikama i znači *gušterica*, a narod ga naziva *Gušter*.

⁶⁷ Radi se o ostvarenoj izložbi “Dubrovačko pomorstvo kroz vjekove” 1941. godine. Pero Zec, *Osnova za priredbu pomorske izložbe*. Dubrovnik, 10. V. 1931: 4. Zanimljiva je formulacija i termini koje upotrebljava na str. 3 u smislu prikupljanja materijala: “Kako je u borbi protiv gusara bilo i mnogo raznog topovskog oružja kao na pr. sabri, zmaji, gušteri zatim i druge vrste topova kao: kolubrine, smirilji, sokonice ili falkonetti a od svega toga danas nema ništa dobro bi bilo da se donesu oni natpisi, koji su bili na tim spravama, jer su svi po sebi karakteristični. Ovi natpisi dobro će doći jer će oni donekle ispuniti onu prazninu ove grupe (najstarijeg doba, op. a.), jer je ona najmanjkavija”. I danas je još tako. Gotovo iste termine ranije koristi: V. Adamović, *O bedemima grada Dubrovnika*: 57-58; V. Adamović, »O bedemima grada Dubrovnika.« *Srd* 1/4 (28. veljače 1902): 155, kada spominje izvještaj iz 1529. godine, gdje se nalaze “najstarija imena prvotnijih topova, kako kolubrine, soknice (falconetti), smirilji itd.”, te “...sve ostale onovremene naše ratne sprave kao što sagri, zmaji, gušteri i ost., bile su od veoma dobre kovne smjese.” Tu autor u bilj. 3, odnosno 4 upozorava na, u obavijesnom smislu, potpuno djelo o dubrovačkim topovima, te “savršeno i posve interesantno djelo” Josipa Gelcicha (*Die Erzgiesser der Republik Ragusa*. /Separat aus den/ Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Wien 1891) i apelira na njegovo prevođenje na hrvatski jezik.

⁶⁸ Antonije Benussi, »Dubrovački muzej.« *Rad*, Dubrovnik, 2/19 (27. ožujka 1920.): 2. Tada se dubrovački *Domorodni muzej* nalazio na drugom katu općinske zgrade.

a bezuspješni pregovori vodili su se i 1934. g.⁶⁹

Od strane ondašnje ratne mornarice istražena je jugoistočna strana morskog dna ispod Lovrijenca 1939. godine, ali bez uspjeha. Kasnije je donesena vijest da se prema “autentičnim podacima *usmene predaje*” top nalazi južno (*oštro*) od zapadnog rta Lovrijenca, na udaljenosti od oko 10 m od obale i dubini od cca 14 m. Za površinsko lociranje i pronalazak točne pozicije topa društvo *Dub* je davalo nagradu od 1.000 dinara, a ronionicima-pronalazačima istog na morskom dnu nagradu od 3.000 dinara.⁷⁰ Nakon obavljenih radova i angažiranosti oko vađenja talijanskog broda *Spartivento*, remorker *Brodospasa* je 1955. godine trebao obaviti i vađenje *Guštera*. Nakon donošenja u gradsku luku, prvotno je trebao biti izložen u *Kneževom dvoru*, a potom za stalno u *Pomorskom muzeju* u Dubrovniku.⁷¹

Pored akcija nasipanja kamenja na položaju “Tri čavla”, poradi otklanjanja opasnosti urušavanja gradskih zidina i vađenja dvaju topova s potonulog austrijskog ratnog broda *Triton* pomoću dizalice *Dinara*, članovi *Društva prijatelja dubrovačke starine*, ujedno i podvodni istraživači, trebali su 1965. godine izvaditi i top *Gušter*. U tu svrhu, *Pomorski muzej* u Dubrovniku nabavio je dva aparata za ronjenje s kompresorima za tim ronilaca, a iz Zagreba je trebao 25. srpnja 1965. stići i “specijalni detektor za otkrivanje potonulih predmeta u moru”.⁷² Traženje ni tada nije urodilo vidljivim plodom.

Vladimir Muljević predlagao je 1987. godine da materijalna sredstva za ne

⁶⁹ »Gušterica.« *Dubrava* 2/20 (Božić, 1934): 9. Dubrovačka općina, *Konzervatorski odjel i Muzej* su tražili povrat, ali onda je iz Beča zatražena naknada ili zamjena. Učinjena je ponuda, ali i tada bez ikakvog napretka i učinka.

⁷⁰ Isplate su se trebale izvršiti nakon potvrde komisije. Vidi: »Nagrada od din. 3.000 i 1.000 tko pronade Guštera.« *Dubrava* 9/111 (1. siječnja 1941.): 2.

⁷¹ »Vađenje “Guštera”.« *Naše more* 2/5 (1955): 322. Tu se navodi 1538. godina kao godina lijevanja *Guštera* i podatak da se isti nalazi ispod jugozapadnog ugla tvrđave Lovrijenac (“prema otvorenom moru bliže Dančama”), na dubini oko 16 m, te da je dug preko 3 m i težak više od 3.000 kg dobre brončane smjese. Tamo se navodi da se “prema nekim znakovima može prilično točno utvrditi položaj topa, ...iako na njemu leži izvjestan sloj kamenja i pijeska.”

⁷² Valjda metalnih predmeta. Vidi: S. A., »Pripreme za vađenje “Guštera”« *Dubrovački vjesnik* 18/770, (24. 7. 1965.). Zanimljiv je na tom mjestu naveden podatak da su Austrijanci pokušali pomoću konopaca spuštati top na splav ispod tvrđave Lovrijenac. Tu se navodi i pretpostavka da se, slojem mulja prekriven top nalazi na dubini od 19 m, između dvije stijene, ali točnu lokaciju je trebao utvrditi tim podvodnih istraživača, koje je predvodio 19-godišnji Joško Pedrini. Nakon utvrđivanja iste, pristupilo bi se uklanjanju mulja pomoću snažnih pumpi.

previše skupe ronilačke radove osiguraju Dubrovnik i Rab.⁷³ Postojale su i neke mogućnosti u relativno novije vrijeme.⁷⁴ Po nekima, top je viđen u moru na dubini oko 26 m još 1984. godine. U najnovije vrijeme također postoji intencija da se ispita morsko dno oko Lovrijenca baš u svrhu rješavanja enigme tog topa.⁷⁵ Možda za današnje čitanje natpisa s topa ispod Lovrijenca neće trebati samo ronilačko odijelo,⁷⁶ već i mamut-sisaljke i zasigurno odstranjivanje inkrustacije (ako nije bio u mulju) stvorene tijekom vremena provedenog pod morem, te vađenje iz mora poradi uvida šire zainteresiranog gledateljstva. Spomenimo i vrlo važnu “klauzulu” koja se jednostavno mora naći u ugovorima o vađenju takvih i sličnih predmeta: dugoročna zaštita. Šteta je što od “desetak” topova izrađenih od strane Ivana Rabljanina za potrebe Dubrovnika niti jedan nije ušćuvan na području bivše i slavne Dubrovačke Republike.⁷⁷

Legendarno usnuli i topovsko uobličeni grmeći gmizavac i brončani ljuskaš mogao bi kao ptica iznjedriti ispod gnijezda Lovrijenca iz morskog pepela simbolizirajući neumrlost ljudskog sjećanja.

⁷³ V. Muljević, »Ivan Rabljanin ljevač zvona i topova.«: 308. Tu autor navodi da top ispod Lovrijenca vjerojatno nije *Gušter* (uzimajući u obzir pregradnju Lovrijenca u 16. st. /1535. godine/ i spomen da je *Gušter* tada pao u more), jer da I. Matijašević nije “mogao mnogo vremena iza toga napisati tekst koji se na topu nalazi”. Vidi također: V. Muljević, *Ivan Krstitelj Rabljanin, Slavni hrvatski ljevač*: 34. O Ivanu Matijaševiću (1714-1791) vidi: Mirko Deanović, »Dnevnik Iva M. Matijaševića.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 1 (1952): 279-330; Josip Lučić, »Ivan Marija Matijašević i njegov rukopisni fond u biblioteci Male braće u Dubrovniku.«, u: *Dubrovačko povijesno iverje*. Dubrovnik: Matica hrvatska, 1997: 129-150 i tamo navedenu literaturu.

⁷⁴ Prije nekoliko godina, tijekom postavljanja optičkog kabela, za tu svrhu dobro opremljen brod nekoliko je dana neprestano bio u predjelu ispod Lovrijenca. Šteta je što se onda nije upozorilo i nastojalo oko mogućeg traženja rečenog topa.

⁷⁵ Vladimir Muljević, »Vađenje topa Ivana Krstitelja Rabljanina.« *Dubrovački vjesnik* 54/2689 (10. kolovoza 2002.): 36. O tome da je 24. srpnja 2003. bila poduzeta akcija traganja, opet bez uspjeha, vidi: Sonja Seferović, »Zasad neuspjela potraga za “Gušterom” (S prof. Vladimirom Muljevićem - O jednom povijesnom isječku).« *Dubrovački vjesnik* 55/2740 (2. kolovoza 2003.): 40. U novije vrijeme o topovima pogledati članak: Mladen Hudec, »Senjski topovi.« *Senjski zbornik* 28 (2001): 139-151, a od stranih edicija: Hans Mehl, *Naval Guns, 500 Years of Ship and Coastal Artillery*. London: Chatham Publishing, 2002, gdje je opisano 275 različitih topova.

⁷⁶ S. P. Novak, *Dubrovnik iznova*: 92; S. P. Novak, *Dubrovnik ponovljen*: 93.

⁷⁷ A. Marunić, »Predavanje prof. Vladimira Muljevića o Ivanu Rabljaninu, Ljevač zvona i topova.« *Slobodna Dalmacija* 52/15736 (9. listopada 1994.): 14. To je predavanje bilo organizirano od strane *Društva prijatelja dubrovačke starine i MSHS* u dvorani istog u Dubrovniku. Zanimljivo je da se u tom novinskom članku spominje “1818.” godina kao godina potonuća *Guštera* i neuspjelog spuštanja “u brod” pri pokušaju Austrijanaca da ga “otpreme u Trst, a potom u Beč”. U svojim radovima V. Muljević kaže da je taj top pao u more “nakon zauzimanja Napoleonove Ilirije odnosno Dubrovnika, nakon 1815. godine”, po jednoj verziji koju navodi, a druga je ona već spomenuta o pregradnji Lovrijenca 1535. godine i tadašnjem padu *Guštera* (vidi bilj. 73).

A RAGUSAN CANNON NAMED *GUŠTER* (LIZARD)

ĐIVO BAŠIĆ

Summary

Ivan Krstitelj Rabljanin (de Tollis, de Comite, de Conte), a renown caster of cannons and bells (born in Rab, c. 1475, died in Dubrovnik, 1540) worked in Dubrovnik from 1504, having officially become its citizen in 1509. The city commissioned him to cast ten cannons, none of which are in Dubrovnik today.

Upon their arrival in 1806, the French registered 133 bronze cannons in the city of Dubrovnik. The established practice of cutting and recasting larger bronze and iron cannons was resumed by the Austrians. Some cannons are known to have been transported to Vienna, while a number of others remain missing. The Military Museum in Vienna houses two Ragusan cannons, one of which is the work of the bronzesmith Ivan Rabljanin.

The bronze cannon cast by the craftsman in 1537 was named *Gušter* (Lizard) after a custom that cannons should bear the general or 'personal' names of animals or fantastic creatures. The transcription of G. M. Mattei testifies to the inscription. Some accounts and tradition have it that, during the Austrian action to remove the cannons from the Lovrijenac fort in 1814, 'Lizard' fell into the sea. Recent attempts to locate the cannon and recover it have remained without serious result.